
Ayntab Mahkemesinde Kadınların Hak Arama Mücadelelerine Dair Bazı Değerlendirmeler (1600-1650)

Zülfiye KOÇAK*

Özet

Cumhuriyetten önce Ayntab, günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehir, Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye arasında, stratejik bir bölgede kurulduğundan ilk çağlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra ilk önce Arap daha sonra Şam ardından zaman zaman Zülkadriye zaman zaman Halep Vilayetine sancak statüsüyle bağlanmıştır. 1818 yılında sancak statüsünden çıkarılarak Halep Vilayetine bağlı bir kaza haline getirilmiş ve bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Ayntab, Osmanlı egemenliğine alındıktan sonra adli teşkilatın kurulmasına paralel olarak düzenli şekilde mahkeme kayıtları tutulmuş ve bu kayıtların büyük kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Kadı sicilleri ya da şer'iyye sicilleri olarak bilinen bu kayıtların incelenmesi şehrin sosyal tarihinin ortaya konulması açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada 1600-1650 yılları arasında Ayntab mahkemesinde tutulan 17 adet şer'iyye sicil defteri kullanılarak kadınların evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alacak-verecek, alım-satım, hibe-temlik ve vakıf işleri gibi çeşitli konularda mahkemeleri kullanma pratiklerine örnekler verilerek hak arama mücadeleleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Kadın, Mahkeme, Şer'iyye Sicili, Hukuk.

Some Evaluations Regarding Women's Struggle to Seek Their Rights in the Ayntab Court (1600-1650)

Abstract

As Ayntab, a city today known as Gaziantep was established in a strategic area between the Southeastern Anatolia and north Syria prior to the Republic, it has hosted many civilizations since ancient ages. It was first subjected to the Arab province after joining the Ottoman territories during the time of Selim the Grim and then to the Damascus province and occasionally to the Zülkadriye province and Aleppo province with sanjak status. It was taken out of sanjak status in 1818 and became a township affiliated to the Aleppo province. This continued until the Republic period.

After Ayntab had come under the domination of the Ottoman Empire, the court records were kept regularly in parallel with the establishment of a judicial organization and most of these records have survived today. Examination of these records which are known as qadi registries or şer'iyye (court) registries is crucial for revealing the social history of the city. In this study, it was tried to reveal women's struggle to seek their rights by

* Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: zulfiye62@hotmail.com

giving examples to their practice of using the courts regarding a variety of issues such as marriage, divorce, bride wealth, alimony, heritage, receivables-payables, purchase-sale, grant-assignment and foundation affairs using 17 şer'iyye registry books which were kept in the Ayntab Court between 1600-1650.

Keywords: Ayntab, Woman, Court, Şer'iyye Registry, Law.

Giriş

Cumhuriyetten önce Ayntab, günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehir, Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biridir. Son zamanlarda yapılan kazılar, bölgedeki yerleşimlerin M.Ö. 1800-1700 yıllarına kadar gittiğine işaret etmektedir.¹ Şehrin kurulmasına öncülük eden kale, Bizans İmparatoru I. Justinianus zamanında (527-565) yapılmıştı.²

Büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, bir bölümü de Akdeniz Bölgesinde yer alan Gaziantep'in doğusunda Şanlıurfa, batısında Osmaniye ve Hatay, kuzeyinde Kahramanmaraş, güneyinde Suriye, kuzeydoğusunda Adıyaman ve güneybatısında Kilis bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye arasında, askeri ve iktisadi bakımdan stratejik bir bölgede, ilk uygarlıkların kurulduğu Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması ayrıca Akdeniz ve güneyden gelip; doğu, batı ve kuzeye giden yol kavşakları üzerinde yer alması tarih öncesi çağlardan bu yana yerleşim sahası olarak seçilmesinde oldukça etkili olmuştur.³ Hz. Ömer döneminde İslâm topraklarına katılan Ayntab, Osmanlı egemenliğine geçmeden önce Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluk ve Dulkadir Beyliği hâkimiyetinde kalmış, bu süreçte zaman zaman bölgede Bizans ve Haçlılar hüküm sürmüştü.⁴ Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'a düzenlediği seferler sırasında Osmanlı topraklarına katılan Ayntab, ilk olarak Arap Vilayetine, 1527 yılında Şam Vilayetine, 1529-1530 yıllarında tekrar Halep Vilayetine, 1531 yılında da Zülkadriye Vilayetine sancak statüsüyle bağlanmıştır. Merkezi hükümetin yaşadığı bir takım zorluklardan dolayı XVI. yüzyılın sonlarında Halep Vilayetine bağlanmışsa da XVII. yüzyılda yeniden Zülkadriye Vilayetine bağlanmıştır. 1818 yılında Osmanlı idari sisteminde yapılan köklü değişikliklerle Ayntab sancak statüsünden çıkarılarak Halep Vilayetine bağlı bir kaza haline getirilmiş, bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam ettirmiştir.⁵

Son yıllarda siyasi tarih çalışmalarının yanı sıra, Ayntab'ın sosyal, kültürel, ekonomik yapısını ortaya koymaya yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. Şehrin sosyal tarihinin ortaya konulmasında Osmanlı döneminde faaliyette olan mahkeme kayıtlarının gözden geçirilmesi son derece önemlidir. Sicilât-ı şer'iyye, kadı sicilleri, kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vakâi sicilleri veya sicillât

¹ Recep Yıldırım, *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir 1996, s. 43- 62.

² Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Matbaası, Ankara 1959, s. 125.

³ Hüseyin Çınar, "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 267; *Gaziantep İl Yıllığı 2002*, s. 1-5; Adem Çalışkan, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVIII/IV (2019), s. 1556.

⁴ Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep", *DİA*, c. 13, s. 466-467; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988, s. 2-3; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991, s.108; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 442; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969, s. 224; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar)*, İÜ Ed. Fak. Yay., İstanbul 1974, s. 77.

⁵ Şerafettin Turan, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1631 Tarihli Bir İdari Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 201 vd.; İsmail Altınöz, "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146; İsmail Altınöz, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kahramanmaraş 2009, s. 81; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 88; Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 16 (Şubat 1982), s. 20 vd. ; Çınar, "Ayntab Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı", s. 268-269; Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 268-269; Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 46-65; Bilgehan Pamuk, "Dulkadir Beyliği Zamanında Ayntab", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, Kahramanmaraş 2012, s. 87-90; İbrahim Emem Çakır, "Ayntab Şehrinde Dulkadirli İzleri", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, Kahramanmaraş 2012, s. 66-68.

defterleri de denilen bu defterler, davaya taraf olanlar ve şuhûdü'l-hâl denilen bir heyetin huzurunda herhangi bir yoruma mahal verilmeden özetlenerek kaydedildiklerinden son derece güvenilir ve objektif kayıtlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı şehir yaşamının dinamik öğeleri en iyi şekilde kadı sicillerinin incelenmesiyle ortaya konulabilir. Sosyal tarih çalışmalarında temel kaynak niteliğinde olan sicillerde yer alan konuların çeşitliği, onları özellikle son dönemlerde hukuk, iktisat, sosyoloji, sosyal antropoloji, kültür, din, dil bilim vb. pek çok disiplinin kaynağı haline getirmiştir.⁶

1970'li yıllarda siciller üzerinde yoğunlaşan çalışmalar daha çok bu kaynakların tarihin hangi alanlarında kullanılabileceğine odaklanmışken, 1980'lerden sonra kadın, Müslim-gayrimüslim ilişkileri, maddî kültür, hukuk, iktisat, sosyoloji, sosyal antropoloji gibi konular sicillerle yeni anlamalara ve yorumlara kavuşmuştur.⁷ Aynı zamanlara denk gelecek şekilde Batı'da başlayan *İkinci Dalga Feminist Hareketi*, Osmanlı kadınına dair çalışmalara da ivme kazandırmıştır. XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicillerine dayanarak yaptığı çalışmalarda bir Osmanlı kadın modeli çizmeye çalışan Ronald Jennings⁸ ile başlayan kadın çalışmaları, Haim Gerber,⁹ Abraham Marcus,¹⁰ Judith Tucker¹¹ ve Suraiya Faroqhi¹² tarafından devam ettirilince günümüzde birçok araştırmacı bu alana yönelmiş, aile hukuku, kadınların adalet arayışı, kadın vakıf ve kadın hukuk ilişkisi gibi farklı konularda çok sayıda çalışma ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar hem batılı tarihçilerin Osmanlı kadınına sarayın özel hayatını temsil eden harem dairesi ve orada süregelen yaşamla özdeşleştirmeleri algısını kırmış hem de cinsiyet duyarlılığına sahip yeni bilgi birikimleriyle kadınların tarihsel özneler olarak tarih yapımına etkin katıldıklarını belgelemiştir.¹³

Bu çalışmada 1600-1650 yıllarında Ayntab mahkemesinde tutulan ve daha önce bunlara dayalı hazırlanan doktora tezinde¹⁴ kullanılan örnekler üzerinden Ayntablı kadınların evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alım-satım, alacak-verecek ve vakıf gibi konularda mahkemelerde hak arama pratikleri irdelenecektir. Böylece özelde Ayntab şehriden hareketle Osmanlı kadınının siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel hayattaki rolleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Evlenme Davaları

⁶ Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XIV (2009), s. 21-22; Mücteba İlgürel, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28-29 (1974), s. 123-124; İbrahim Yılmazçelik, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90 (Haziran 1994), s. 41; Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Devlet, Toplum ve Mahkeme", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 76.

⁷ Yunus Uğur, "Şer'îyye Sicilleri", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 10-11; Kadın çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), s. 575-621.

⁸ Ronald Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 16 (2-3), 1973, s.168-216; Ronald Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 18 (1), 1975, s. 53-114; Ronald Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21 (3), 1978, s. 225-293; Ronald Jennings, "The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630", *International Journal of Women's Studies*, 3 (1980), s. 559-582.

⁹ Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), s. 231-244.

¹⁰ Abraham Marcus, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo", *JESHO*, 26/2 (1983), s. 137-163.

¹¹ Judith Tucker, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.

¹² Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.

¹³ Fatmagül Bertkay, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 29-31; Veysel Gürhan, "18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İTOBİAD*, 6/3 (2017), s. 1646.

¹⁴ Zülfiye Koçak, *Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.

Evlilik, hem erkek ve kadın ilişkisini meşru temele dayandıran toplumsal bir ilişki hem de toplumun temelini oluşturan ailenin varlığını ve sürekliliğini sağlayan sosyal bir kurumdur.¹⁵ İslâm hukukçuları ise evliliği; karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akid olarak ifade etmiş ve bu akid için nikâh tabirini kullanmışlardır.¹⁶ Fikhî anlamda nikâh, şer‘an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade etmektedir.¹⁷ İslâm hukukunda nikâh, esas itibariyle tarafların ve şahitlerin iştirakiyle akdedilen medeni bir sözleşmedir, geçerli olabilmesi için şahitlerin huzurunda akdedilmesine karşın resmî bir memurun veya bir din adamının huzurunda yapılması zorunlu değildir.¹⁸ Ancak Ayntablı kadınlar çok sık olmasa da nikâh akdi yaptırmak için mahkemeyi kullanmışlardır.¹⁹ 26 Şubat 1635’te Emine adlı genç kız, mahkemeye başvurarak *bikr-i baliğ* (buluğ çağına ermiş) olduğunu, babasının üç yıldan fazladır ahar diyara gidip gelmediğini ve buralarda da herhangi bir yakının olmadığını söyleyerek Allah’ın emri ve Resulullah’ın kâvli ile Ömer adlı kişiyle evlenmek istediğini dile getirmişti.²⁰ 16 Kasım 1647’de ise Tarla-yı Cedid mahallesinden Gülistan, ergen ve kimsesiz olduğunu söyleyerek 25 guruş mehr-i muaccel, 25 guruş mehr-i muahir ile Hasan’a nikâh olmayı talep etmişti.²¹ Hem Emine’nin hem de Gülistan’ın evlilik talepleri, İslâm hukukunun kadına ergen olmuşsa velisinin iznini almaksızın evlenebilme hakkını vermesinden²² dolayı uygun bulunmuş ve kadı huzurunda nikâhları kıyılmıştı. Ayntablı bütün kadınların nikâh işlemlerini mahkemede yaptırıldıkları söylenemez. Zira bu işlemi bağlı buldukları köy ya da mahalle imamı da şahitler huzurunda yapabilmekteydi.

Ayntab’da küçük yaşlarda evlendirilen kadınlar, *akıl baliğ* olduklarında şayet evliliklerinden memnun değillerse İslâm hukukundaki *Hıyârü’l bulûğ* hakkını kullanmak için mahkemeye başvurmuşlardır. Nisan 1645’te Çukur mahallesinden Meryem, henüz baliğ değil iken yengesi tarafından nikâhlendirilmiş ancak baliğ olduktan sonra nikâhın feshedilmesi talebinde bulunmuş ve nikâhı feshettirmişti.²³ 1 Nisan 1619 tarihli davada da davalı olarak mahkemeye giden Akyol mahallesinden Emine, *ben akil baliğa iken Uğurlu’ya nikâh olmadım. Nikâh olmaya rızam yokdur* şeklinde ifade vermişti.²⁴ Bu davada Emine’nin evliliğinin bitip bitmediği kaydedilmemiş olsa da İslâm hukukuna göre hareket etmek zorunda olan kadı, muhtemelen fesih kararı vermişti. Nikâhlarını feshettirmek isteyen bazı Ayntablı kadınlar, *Hıyârü’l bulûğ*’u bir çıkış yolu olarak kullanmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır. 30 Nisan 1619’da mahkemeye yansıyan dava buna güzel bir örnektir. 1,5 yıldır evli olan Elif, kocasının Ayntab’da olmadığı bir zamanda kadı Mehmed Efendi’ye giderek nikâh zamanında baliğ olmadığını gerekçe gösterip nikâhını feshettirmişti. Ancak kocası Ahmed döndüğünde bu duruma itiraz etmiş, bunun üzerine mahkemeye çağrılan Elif; *14 yaşındayım, nikâh olalı 1,5 seneden fazla oldu. Ahmed üzerime gelip bekâretim izâle eyledi. Nikâh zamanı 12,5 yaşında idim ve baliğa değildim. Nikâha rıza vermedim* şeklinde kendisini ifade etmiş olsa da Ahmed’in mahkemeye getirdiği şahitlerin; *huzurumuzda mezbûre Elif 12 yaşından ziyâde olup baliğ oldum, iki üç defa haiz gördüm, Ahmed’e*

¹⁵ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay., İstanbul 2000, s. 203.

¹⁶ M. Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yay., İstanbul 1985, s. 13; M. Akif Aydın, “İslâm Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 1.

¹⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 112.

¹⁸ Aydın, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, s. 1; Joseph Schacht, “Nikâh”, *İA*, c. 9, s. 257.

¹⁹ Ayntab şehrinde aile kurumu hakkında bkz. Zülfiye Koçak, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44 (2010), s. 291-305; İbrahim Etem Çakır, “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1 (2010), s. 1-17; İbrahim Etem Çakır, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 387-413.

²⁰ GŞS. 14/341.

²¹ GŞS. 19/147.

²² Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974, s. 68; Vehbe Zuhayfı, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 67.

²³ GŞS. 18/232.

²⁴ GŞS. 12/240.

varmaya rızâ verdim ve eniştem Mustafa'yı dâhi vekil-i nasb ettim dedi ve Musdafa dâhi Elif'i Ahmed'e nikâh eyledi demeleri üzerine mahkeme evliliğin devamına karar vermişti.²⁵

İslâm hukukunda nikâhın sahih olmasının birtakım şartlara bağlı olduğunu bilen Ayntablı kadınlar, şartların gerçekleşmediği her durumunda çareyi mahkemeye başvurmada bulmuşlardı. Ocak 1650'de baliğ olmayan Hatice'nin, Mustafa'yla velisinin izni olmadan yapılmış nikâh davası mahkemeye yansımıştı. Hatice'nin velisi Hüseyin mahkemede durumu ayrıntılı anlatmış, Mustafa da velinin izni olmadan nikâhın yapıldığını kabul etmişti. Kadı, İslâm hukukunda küçük yaştaki kızların ancak velilerinin izniyle evlendirilebilecekleri kuralına uygun hareket ederek nikâhı feshetmişti.²⁶ Ekim 1650'de mahkemeye yansıyan Arablar Köyü'nden Döne'nin davası da İslâm hukukunda nikâhın tarafların rızasıyla gerçekleşebileceği şartıyla ilgiliydi.²⁷ Döne, kendisine haber verilmeden kardeşi Yunus ve annesi Selçuk tarafından, Mehmed'e nikâhlandırıldığından nikâhın feshedilmesi talebinde bulunmuş ve bu konuya dair müftüden aldığı fetvayı mahkemeye sunmuştu. Kadı, Döne'nin rıza vermediği nikâhı feshetmişti.²⁸ Benzer şekilde mahkemede *Karagöz'e varmağa rızam yokdur* diyerek kendisini ifade eden zimmî taifesinden Meryem'in nikâhına da kadı onay vermemiştir.²⁹

Boşanma Davaları

Osmanlı toplumunda, aile birliğinin korunması için evlilikte devamlılık esas kabul edilmiş olmakla birlikte, aile birliğini sürdürmek imkânsız bir hâl aldığında eşler arasındaki nikâh akdini çeşitli şekillerde sona erdirme imkânı bulunmaktaydı. Nikâh akdinin sonlandırılması olarak kabul edilen boşanma, kişileri ilgilendirmenin yanı sıra toplumun temelini oluşturan ailenin dağılması anlamına geldiği için aslında toplumu ve dolayısıyla devleti de yakından ilgilendiren bir olaydır.

İslâm hukuku evlilere hayat boyu beraberliği önermiş, boşanmayı hoş karşılamamış hatta boşanma "Allah nezdindeki en sevimsiz helal olarak" tarif edilmiş olsa da,³⁰ Ayntab'da eşleriyle anlaşamayan kadınlar mahkemeye gitmiş ve bu durumlarına son vermek için hukuk mücadelesi vermişlerdi.³¹ İslâm hukukunda boşanma *talâk* olarak ifade edilmektedir. Bu kavram kocanın tek taraflı irade beyanını, eşlerin ayrılık konusunda anlaşmalarını ve hâkim kararıyla gerçekleşen üç türlü boşanmayı karşılasa da çağdaş İslâm hukukçuları bu kavrama yalnızca kocanın tek taraflı irade beyanını aldıkları için muhâla ve terfik türü boşanmalar farklı değerlendirilmiştir.³² Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan boşanma talepleri her türden boşanmaya örnek oluşturacak niteliktedir. Nisan 1615'te Kilis sakinlerinden Ayşe bint-i Alaaddin, vekili Ahmet vasıtasıyla mahkemeye başvurmuş ve kocası Süleyman'ın Ruha'da kendisini *talâk-ı tatlik* ile boşadığını söyleyerek durumun incelenmesini istemişti. Boşanma olayına tanıklık eden Ebubekir bin Ali ile İbrahim bin Abdurrahman mahkemeye çağrılmış ve bu şahitlerin; *merhum Süleyman bizim huzurumuzda tarih-i kitaptan sekiz ay mukaddem zevcesi mezbur Ayşe'yi talâk-ı selase ile tatlik eyledi* şeklinde beyanda bulunmalarıyla dava kayıtlara geçmişti.³³ Diğer

²⁵ GŞS. 12/7.

²⁶ GŞS. 18/203.

²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, c. 2, İstanbul 1968, s. 61-62; Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 156

²⁸ GŞS. 20/55.

²⁹ GŞS. 67/98.

³⁰ *Sünen-i Ebû Dâvud Tercümesi, Kitâbu't-Talâk Bâbu fi Kerâhiyyetu't-Talâk*, 2178 Nolu Hadis, c. 2, (Çev. Ahmet Necati Yeniel- Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay., İstanbul 2017, s. 222.

³¹ Ayntab şehrindeki boşanma davaları için bkz. Zülfiye Koçak, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600-1650)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 417-435; İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 371-400.

³² Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 409; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 36.

³³ GŞS. 16/96.

benzer bir dava da 30 Mayıs 1624 tarihinde kayıtlara geçmişti. Şhreküstü mahallesinden Meryem, üç senedir ahar diyarda olan kocası Ali'nin 40 gün evvel Sivas'ta kendisini Müslümanlar huzurunda *talâk-ı selase* ile boşadığını söylemiş ve söylediklerine Ali bin Hasan ile İbrahim bin Hacı Ali'yi şahit göstermişti. Şahitler, Meryem'in söylediklerini doğrulayınca dava kaydedilmişti.³⁴ Kocalarının tek taraflı beyanları sonucu boşanan bu kadınların, mahkemeye giderek durumlarını tescil ettirme nedenleri tam olarak bilinemese de muhtemelen kocalarının üzerinde olan haklarını alabilmek ve yeni bir evlilik sırasında oluşabilecek engelleri ortadan kaldırma istekleri bunda oldukça etkiliydi.

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan bir boşanma türü de şartlı talaktı.³⁵ 6 Kasım 1603 tarihinde Çukur mahallesinden Fatma bint-i Mehmed mahkemeye giderek kocası Ömer'in *bundan akdem seni bilâ nafaka bırakub gider isem benden üç tâlak boş ol* dediğini ancak kendisini nafakasız bırakıp gittiğini söyleyerek Müslümanlardan konunun sorulmasını talep etmişti. Bu talep üzerine durum Hüseyin ve Mehmed'den sorulmuş, bu kişilerin; *dört senedir ki mezbûr Ömer, mezbûre Fatma'yı bilâ-nafaka bırakub ahar diyara gidüp ve Fatma nafakaya muhtaçtır* şeklindeki beyanlarıyla dava kaydedilmişti.³⁶ 22 Mart 1605'te de Akyol mahallesinden Fatma'nın davası mahkemede görülmüştü. Fatma'nın kocası Ramazan daha önce mahkeme huzurunda; *bundan akdem zevcem mezbûreye başka mesken tedarik etmeyecek olursam benden üç talâk boş olsun* diyerek şart koşmuş ancak bu şartını yerine getirememişti. Mahkemede hazır bulunan Ramazan, söylenenleri kabul etmiş ve *talâk-ı salase vâki olmağın* kaydı düşülerek dava kapanmıştı.³⁷ Bu davaların ilkinde boşanma kararı verildiği kaydedilmemiş olsa da şart yerine geldiği için büyük ihtimalle boşanma gerçekleşmişti. Zira İslâm hukukuna göre şarta bağlı boşanma hükmü şartın gerçekleşmesi anında, vadeye bağlanan boşanma hükmü de bu vade geldiğinde gerçekleşmekteydi.³⁸ Evliliklerini bir şarta ya da bir vadeye bağlayan erkeklerin amacı muhtemelen boşanmak değil, rahatsızlık duyulan davranışları tekrarlamayacağı hususunda samimi olduğunu göstermek için evliliği üzerine yemin etmektir. Ancak kocalar yapmaya söz verdikleri hususları yerine getirmediğinde sorunlu evliliklerinden kurtulmak isteyen kadınlar, bunu fırsat olarak görmüş ve mahkeme aracılığıyla duruma bir çözüm bulmaya çalışmışlardır.

İslâm hukukunda evliliği sona erdirmeye yetkisi temelde kocaya verilmiştir.³⁹ Ancak evlilik hayatından mutlu olmayan ve bu mutsuzluğu sürdürmek istemeyen Ayntablı kadınlar mehir, nafaka ve iddet nafakası gibi haklarından vazgeçerek kocalarıyla anlaşmalı boşanabilmişlerdi. Muhâla adı verilen bu uygulama Ayntab'da en çok rastlanan boşanma şekliydi. 30 Ekim 1603 tarihinde Kürkçüyan mahallesinden Gülfer bint-i Mehmed, vekil olarak seçtiği kardeşi vasıtasıyla mahkemeye başvurmuş, kocası Hüdaverdi ile *adem-i zindeğânları* olmadığını söylemiş ve kocasının zimmetinde olan mehr-i muaccel, mehr-i muahhir, iddet nafakası ve diğer bütün haklarından vazgeçtiğini beyan ederek boşanma talep etmişti. Hüdaverdi beş altın hulu' bedeli aldıktan sonra tarafların birbirilerinin zimmetlerinden *ibra-i iskat-ı tamm* ettiklerini söylemelerinin ardından dava boşanmayla sonuçlanmıştı.⁴⁰ 17 Nisan 1647 tarihinde de Çukur mahallesinden Ahsen bint-i Hüseyin'in davası mahkemeye yansımıştı. Ahsen, kocası Hasan ile geçinemediklerini, kendisinin zevceliğe ait bütün haklarından vaz geçtiğini ve Hasan'ın da kendisini talâk-ı tatlik eylediğini ifade etmişti. Mahkemede hazır bulunan Hasan, durumu onaylayınca dava kaydedilmişti.⁴¹ Her iki davada da erkek, talak hakkının kendisine yükleyeceği mali

³⁴ GŞS. 17/103

³⁵ Şartlı boşanma konusunda bkz. Bilgehan Pamuk, "Conditional Divorce in the Ottoman Society: A Case from the Seventeenth-Century Erzurum", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2008), s. 111-122.

³⁶ GŞS. 10/157.

³⁷ GŞS. 10/296.

³⁸ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976, s. 59; Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 41-42; Halil Cin- Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, II, İstanbul 1996, s.113.

³⁹ Bilmen, *Istalahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s. 217; Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırmaları Yay., Ankara, 1992, s. 530.

⁴⁰ GŞS. 10/188.

⁴¹ GŞS. 19/40.

mükellefiyetlerden kurtulduğu için kadınların taleplerini kabul etmiş ve boşanmaya zorluk çıkarmadan hemen onay vermişti. Gülfer ve Ahsen ise kendileri için geçimsizliğin boşanma nedeni sayılmadığını bildikleri için kocalarıyla anlaşmak dışında başka bir alternatifte sahip değillerdi. Dolayısıyla bu boşanmalar her iki taraf açısından da beklentileri karşılanmış görünmektedir.

Ayntablı kadınlar hâkimin kararıyla gerçekleşen tefrik türü boşanmalar için de mahkemede hak arama mücadelesi vermişlerdi. İslâm hukukunda tefrik nedenleri konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. Hanefî mezhebinde, sadece kocada bulunan ve evliliğin fiilen devamına mani cinsel bir hastalık veya kusur, tefrik sebebi kabul edilmişti.⁴² 17 Nisan 1600 tarihinde Kutlu Hanım, 1,5 yıldır evli olmasına rağmen kocası Göcek ile cinsel birliktelik yaşamadığını söyleyerek şeriat kuralları gereğince gerekenin yapılmasını talep etmişti. Diğer bir ifadeyle Kutlu Hanım, mahkemeden tefrik yani kaza-i boşanma kararı vermesini istemekteydi. Bunun üzerine davalı Göcek mahkemeye çağrılmış ve durumun gerçek olup olmadığı kendisine sorulmuştu. Göcek bunun doğru olmadığını iddia edince mahkeme bu kez kadınlardan oluşan bilirkişi heyetini Kutlu'yu muayene etmesi için görevlendirmişti. Heyet yaptığı muayene sonucunda Kutlu'nun bekâretinin bozulmadığını mahkemeye bildirince Göcek yeniden kadı huzuruna çağrılmıştı. Bu kez Göcek durumu kabullenmiş ve *1008 Şevvalin yedinci Cuma gecesini benim yanımda olup eğer Kutlu'nun bekâretini zayıf edemezsem, karım benden üç talak boş olsun* şeklinde şart koşmuştu.⁴³ Göcek'in belirlediği tarihten bir gün sonra Kutlu mahkemeye gitmiş ve kocasının şartını yerine getiremediğini söyleyerek boşanma talebini yeniden gündeme getirmişti. Ancak mahkeme herhangi bir şüpheye mahal vermemek için Kutlu'nun yeniden bekâret kontrolünden geçmesine karar vermiş, sonuçta durumun değişmediği görülünce şart üzerine boşanma gerçekleşmişti.⁴⁴ Bu davada boşanma kararının verilmesi ileri sürülen şartın yerine getirilememesine bağlanmış olsa da aslında tefrik sebebi bir konuydu. Hâkim, Göcek şart ileri sürmeseydi de İslâm hukukuna uygun şekilde kendi kararıyla boşanmayı gerçekleştirebilecekti. Dava sürecinin oldukça titizlikle takip edilmesi, Ayntab mahkemesinin çalışma prensiplerini göstermesi açısından önemlidir.

Hanefî mezhebinde kaza-i boşanma hakkını doğuran sebeplerin sınırlı tutulmuş olması⁴⁵ Ayntablı kadınları farklı tedbirler almaya zorlamıştı. Bu tedbirlerin biri, nikâh akdi sırasında veya evliliğin sıkıntıya girdiği durumlarda kocalarını ikna ederek mahkemeye götürmek ve şart koymalarını sağlayarak durumu tescil ettirmek olmuştu. 12 Eylül 1637 tarihinde Seyran adlı kişi, mahkemede karısı Aytune için *eğer karımı bir daha nafakasız ve kisvesiz bırakırsam benden üç talak boş olsun* şeklinde şart etmişti.⁴⁶ 24 Nisan 1605 tarihli dava ise kocası Ramazan'ın ahar diyara gitmesine rıza vermeyen Zeliha bint-i Abdülkadir'e aitti. Dava sırasında Ramazan; *eğer bir yıl süresinde gelmezsem karım benden üç talak boş olsun* diye şart koşmuştu.⁴⁷ Hem Aytune hem de Zeliha'nın kocalarını mahkemeye götürüp evlilikleri üzerine şart koydurmaları, olası bir olumsuzluk durumunda hak kayıplarını en aza indirme düşüncesinden kaynaklıydı. Nitekim kocanın gaiplik durumu ya da nafakayı temin etmemesi Hanefî mezhebinde kaza-i boşanma nedeni olarak görülmediğinden kadınlar, kocalarına şart ettirdiklerinde şartlı boşanma haklarını kazanmış oluyorlardı. Bu şartlarda da hem kocalarından mehir ve nafaka haklarını alabilmişler hem de koca kayıpsa boşanmak için çok uzun yıllar beklemek zorunda kalmamışlardı.

Mehir Davaları

⁴² Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 26; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, İstanbul 1974, s. 368-377.

⁴³ GŞS. 167/135.

⁴⁴ GŞS. 167/136.

⁴⁵ Aktan, "İslam Aile Hukuku", s. 416; M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Terfik", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1985), s. 3; İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s. 164.

⁴⁶ GŞS. 15/56.

⁴⁷ GŞS. 10/354.

Mehir, ekonomik bir güvence olarak kadına verilmesi gereken bir para veya malı ifade etmektedir. Nikâh sırasında zikredilmese bile kadın lehine bir alacak olarak kocasının zimmetindedir. Zira Hanefî mezhebi mehri, nikâhın şartı değil, sonucu kabul etmiştir.⁴⁸

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından açılan mehir davaları, nikâh kayıtlarından ziyade boşanma ve miras davalarında yoğunlaşmıştır. Bu durum kadınların mehirlerini evlilik süresince alamadıklarına işaret etmektedir. Boşanma ya da miras kayıtlarına geçen mehir miktarlarının, nikâh sırasında belirlenen miktarı mı yoksa ödenmemiş kısmı mı ifade ettiği belli değildir. 9 Aralık 1618'de Kürkçiyân mahallesinden Belkıs, mahkemede 30 guruş mehr-i muaccel ve 30 guruş mehr-i müeccel ile Hüseyin'e nikâh olduğunu tescil ettirmişti.⁴⁹ 26 Ekim 1603'te ise Hüsna ile İbrahim'in nikâh akidlerinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel miktarı 20'şer guruş olarak belirlenmişti.⁵⁰ Bu davaların her ikisinde mehir miktarı nikâh esnasında belirlenmişken, 23 Mart 1647'de kocasının terekesinden 400 guruş mehrini almak için mahkemeye giden Fatma Hatun⁵¹ ile Ocak 1642'de mahkeme huzurunda ölen Ebubekir'in terekesinden 50 esedi guruş mehir hakkını alan Ümmügülüm'ün⁵² aldıkları mehirlerin nikâh sırasında belirlenen mi yoksa ödenmeyen miktar mı olduğu belli değildir. Ancak belli olan şudur ki Ayıntablı kadınlar mehir haklarını almak için hukuksal bütün yolları zorlamışlardı.

Kocaları ölen ya da boşanan kadınlar, mehir davalarında her zaman başarılı olmamışlardı. 19 Ocak 1649'da mahkemeye giden Leyli, ölen kocası Alvar'ın zimmetinde olan mehr-i müeccelini müteveffanın varisi Derviş'ten alamadığını söylemiş ve alınmasını talep etmişti. Mahkemeye çağrılan Devis ise; Leyli'nin kocasına mehrini hibe ettiğini iddia etmiş ve söylediğini ispatlamak için mahkemeye iki şahit götürmüştü. Şahitlerin; *mezbûre Leyli bizim huzurumuzda müteveffa kocası Alvar'ın zimmetinde olan mihri-i müeccelini kendüye hibe eyledi* şeklinde ifade vermeleriyle Leyli davadan men edilmişti.⁵³ 15 Mart 1647'de de Hacı Baba mahallesinden Ayşe, kendisini boşayan kocası Seyyid Hüseyin'in zimmetinde olan mehr-i muaccelini talep etmek için mahkemeye gitmişti. Mahkemeye çağrılan Hüseyin; *merkûme Ayşe zevcem olup zimmetimde olan mihri müeccelinden fariğ olup ben dâhi kendüsünü talâk-ı selase ile tâtlük eyledim* diye cevap vermişti. Ancak durumdan emin olmak isteyen kadı, Hüseyin'den söylediklerini ispat etmesini istemişti. Hüseyin'in mahkemeye şahit olarak getirdiği iki kişi; *merkûme Ayşe mezbûr zevci Seyyid Hüseyin'de olan mihri-i müeccelinden fariğ olup ol dâhi bizim huzurumuzda zevcesi merkûme Ayşe'yi talâk-ı selase ile tâtlük eyledi* şeklindeki ifade verince Ayşe de tıpkı Leyli gibi davadan men edilmişti.⁵⁴ Leyli ve Ayşe'nin kocalarına hibe ettikleri mehirlerini -üstelik mahkeme harcı ödeyerek ve büyük ihtimalle başarısız olacaklarını bilerek- yeniden talep etmelerinin nedenleri bilinemese de boşanmanın sebep olduğu ekonomik sıkıntıların bunda oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

Ayntablı kadınların mehirle ilgili mahkemeye başvurdukları konulardan biri de tasarruf meselesiydi. 30 Mart 1646'da Arıl Köyü'nden Devlet, kendisine mehr-i muaccel olarak verilen paraya amcası Satılmış'ın el koyduğunu söylemiş ve alınmasını talep etmişti. Bu talep üzerine sorgulanan Satılmış olayı inkâr etmişti. Davanın peşini bırakmayan Devlet, amcasının parayı aldığına hem şahit göstermiş hem de amcasının bu parayı kendisi için harcamadığına kadı huzurunda yemin etmişti.⁵⁵ 24 Nisan 1637'de Fatma bint-i İlyas, mahkeme huzurunda kocası Ahmed'in zimmetinde olan 100 guruş mehr-i müeccelini hibe ve temlik etmişti.⁵⁶ 3 Eylül 1646'da mahkemeye yansıyan davada ise Fama bint-i Ali, ölen kocası Kâtip Mehmed Çelebi'ye 320 esedi guruş mehr-i müeccelini, kocasının da kendisine

⁴⁸ M. Akif Aydın, "Mehir", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 389-390; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 324; Halil Cin- Gül Akylmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 2003, s. 346.

⁴⁹ GŞS. 12/155.

⁵⁰ GŞS. 10/169.

⁵¹ GŞS. 19/22.

⁵² GŞS. 16/287.

⁵³ GŞS. 19/197.

⁵⁴ GŞS. 19/21.

⁵⁵ GŞS. 17/58.

⁵⁶ GŞS. 15/163.

Akbaş denilen mevzide bulunan bostanını hibe ve temlik ettiğini beyan etmişti.⁵⁷ Bu örnekler Ayıntablı kadınların mehirleri üzerinde tasarruf haklarını diledikleri gibi kullandıklarını, bununla ilgili bir kısıtlamayla karşılaştıklarında da en yakın akrabalarını bile kolaylıkla mahkemeye şikâyet ettiklerini göstermektedir.

Nafaka Davaları

Sözlükte, geçim için gerekli olan erzak, eşya ve para anlamına gelen nafaka terim olarak aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamaları içermektedir. İslâm hukukçuları bu yükümlülüğün evlilik akdinin hukukî sonuçlarından olduğu ve fakir, hasta, gaib olsa bile kocanın nafaka borçlusu, zengin olsa bile kadının nafaka alacaklısı olduğu konularında hemfikirdir. Nafakanın evlilik, hısımlık vb. çeşitleri vardır.⁵⁸ Evlilik nafakasından nafaka borçlusu olan koca, karısının yiyecek, içecek, yazlık kışlık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyacını karşılamak, maddi durumuna göre dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Ayntablı kadınlar, kocalarının bu ihtiyaçları karşılamadığı ya da eksik karşıladığı durumlarda kendilerine verilen nafaka hakkını kullanmak için yargıya başvurmuşlardı. 1 Ekim 1603’de Ayşe bint-i İlyas, mahkemeye giderek kocası Hüseyin’in karşısında *mezburun aher zevcesi dahi olup ikimiz bir yerde olmaz başka mesken tayin olunup nafakam virsün* şeklinde kendisini ifade etmişti. Ayşe’nin bu başvurusuyla Hüseyin’in karısı için yeni bir mesken açmaya ve onun nafakasını vermeye *mukarrer ve mutasarrıf* olduğuna karar verilmişti.⁵⁹ 10 Subat 1648’de mahkemede görülen davada ise Sultan adlı kadın, mahkemede kocası Evliya’nın nafakasını ödemediğini ve diğer karısıyla birlik olup kendisini kötü yerde iskan ettiğini söylemişti. Sultanın bu ifadeleri üzerine Kadı, Evliya’yı uyarmış ve gerekenleri yapması konusunda tenbih etmişti.⁶⁰

Ayntab’da kocaları tarafından terk edilen ve nafakasız bırakılan kadınlar mahkemeye giderek nafaka talebinde bulunmuşlardı. 4 Aralık 1650’de Şehreküstü mahallesinden Fatma, kocası Yusuf’un kendisini ve başka kadından olma sağıre kızı Fatma’yı nafakasız ve kisvesiz bırakıp gittiğini, kendilerinin nafakaya muhtaç kaldıklarını söyleyerek nafaka talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Fatma’ya 3, sağıre Fatma’ya 2 akçe günlük nafaka tayin edilmişti.⁶¹ 30 Haziran 1629’da aynı sebeple bu defa da Sazgun köyünden Elif, mahkemenin yolunu tutmuş ve kocası Mehmed’i mahkemeye şikâyet etmişti. Mahkeme Elif’in nafakası için günlük 6 akçe tayin etmişti.⁶² Aynı talepler ve gerekçelerle mahkemeye başvuran bu iki kadına mahkeme tarafından takdir edilen günlük nafaka miktarının farklı olması, nafakanın kocanın ekonomik durumuna göre belirlenmesinden kaynaklıydı.

Ayntablı kadınlar İslâm hukukunun kendilerine tanıdığı nafaka haklarını kaybetmemek için kocalarını mahkemeye götürmeye ikna edip onlara şart ettirmişler böylece olası bir olumsuz durumda nafakalarını garantilemeye çalışmışlardı. 25 Nisan 1635’te mahkemeye giden Döne bint-i Osman⁶³ ile 19 Şubat 1637’de mahkemeye giden Ayşe bint-i Bekir’in davaları⁶⁴ neredeyse aynı içerikteydi. Her iki kadın da kocalarıyla ilgili *hilaf-ı şer’i şerif beni döğüp ve nafaka ve kisvemi vermez sual olunmasını talep ederim* şeklinde şikayette bulunmuşlardı. Mahkemede sorgulanan kocalar ise; *hilaf-ı şer’i şerif döversem ve nafakasın ve kisvesin virmezsem ve birağub gidersem benden bain-i tâlak boş olsun* şeklinde beyanatta bulunmuşlardı. 24 Aralık 1636 tarihinde aynı şikâyetlerle mahkemeye giden Elif

⁵⁷ GŞS. 17/173.

⁵⁸ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II. İstanbul 1993, s. 642; Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 282.

⁵⁹ GŞS. 10/212.

⁶⁰ GŞS. 19/206.

⁶¹ GŞS. 20/71.

⁶² GŞS. 13/267.

⁶³ GŞS. 14/284.

⁶⁴ GŞS. 15/209.

bint-i Mehmed ise kocasının daha önce mahkeme huzurunda kendisini dövmemeyeceğini, nafakasız ve kisvesiz bırakıp gitmeyeceğini taahhüt etmesine rağmen aynı şeyleri yapmaya devam ettiğini söylemiş ve olayın sorgulanmasını istemişti. Mahkemeye çağrılan Osman, karısını bir daha döver, nafakasız bırakır ve alıp başka diyara giderse *bain-i tâlak* boş olsun diye beyanda bulunmuştu.⁶⁵ Bu davalar her ne kadar aynı içerikte olsalar da Elif'in davası kocasını ikinci defa mahkemeye şikayet etmesi yönüyle diğerlerinden farklıydı. Bu üç dava, kadınların nafaka haklarını kaybetmeme konusunda ne kadar hassas davrandıklarını ve yaşanan zorluklara rağmen yılmadan mücadelelerine devam ettiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Kocanın nafaka mükellefiyeti evlilik süresince devam etmiş ancak bazı hallerde, evliliğin bitmiş olmasına rağmen kocanın bu mükellefiyeti muayyen bir müddet için devam etmiştir. Burada bahse konu olan ölüm veya boşanma durumunda söz konusu olan iddet nafakasıdır.⁶⁶ İslâm hukukunda iddet, evliliğin sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. Bu süre kadın hamile ise doğum sonrasına, hamile değilse üç adet (regl) dönemi sonuna kadar devam edip bu süre içerisinde kadın kocasının evinde oturmak, koca da karısının nafakasını temin etmek zorundadır.⁶⁷ Ayntab'da kadınlar kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini çoğunlukla muhâla yöntemiyle bitirdiklerinden kocalarını duruma razı etmek için iddet nafakalarından vazgeçmişlerdi. 20 Mayıs 1642'de mahkemede görülen Akyol mahallesinden Hacı Ömer ve Tursun'un muhâla davasında, Tursun'un mehr-i muahirinden ve iddet nafakasından vazgeçmesiyle boşanma gerçekleşirken,⁶⁸ 19 Eylül 1629'da mahkemeye yansıyan Mehmed ile Meryem'in boşanma davasında, Meryem mehr-i muacceli ve iddet nafakasından vaz geçmenin yanında kocasına bir çift gümüş halhal, bir çift gümüş burma ve 8 guruş vermek koşuluyla onu ikna edebilmişti.⁶⁹

Ayntab'da iddet süresi biten kadınlar, yeni bir evlilik yapmak istediklerinde ileride çıkabilecek herhangi bir sorunu önlemek amacıyla mahkemeye gidip durumlarını kayıt altına aldırılmışlardı. 28 Mayıs 1624'te mahkemede Seng-i Hoşkadem mahallesinden Rahime'nin davası görülmüştü. Rahime'nin kocası Mehmed ölmüş ve Veli adlı kişi Rahime ile evlenmek istemekteydi. Ancak Veli, Rahime'nin kocasının ne zaman öldüğünün malumu olan kişilerden sorulmasını talep etmişti. Bu talep üzerine mahkeme durumu araştırarak Mehmed'in 1033 yılının Rebiyü'l-evvel ayının başlarında öldüğünü ortaya çıkarmış ve Rahime'nin evliliğine izin vermişti.⁷⁰ 29 Ekim 1603'te de Fatma bint-i Hacı Mehmed, mahkeme huzurunda boşandıktan sonra üç defa hayz görüp arındığına yemin etmişti.⁷¹ İlk davada mahkemenin Rahime'ye evlilik izni vermesi iddet süresinin bitmesinden kaynaklıdır. Rahime ile evlenmek isteyen Veli'nin, Rahime'nin kocasının ne zaman öldüğü bilgisine ulaşmak istemesinin nedeni kadının iddet süresinin bitip bitmediğinden emin olmaktır. Bir diğer ifadeyle Rahime şayet hamile ise doğacak çocuğun nesebi ile ilgili oluşabilecek muhtemel sorunlara karşı şimdiden tedbir almıştı. Fatma'nın mahkemeye giderek iddet süresinin bittiğini onaylatması onun yeni bir evlilik arafesinde olduğu fikrini vermektedir.

Kadınların mahkemeye taşıdıkları bir diğer nafaka konusu da bakımını üstlendikleri çocuklarının masraflarıyla ilgiliydi. 26 Haziran 1605'te kocası ölen Zeynep, mahkemede küçük oğlu Bekir ve küçük kızı Belkis için nafaka talep etmiş ve her biri için günlük 4 Osmanî nafaka takdir ettirmişti.⁷² 22 Şubat 1605'te Talibe bint-i Ali, Şah Hüseyin'in oğlu Ömer'e birkaç yıl nafaka almadan baktığını şimdi ise onu

⁶⁵ GŞS. 15/262.

⁶⁶ Cin, *Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 204.

⁶⁷ H. İbrahim Acar, "İddet", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 466-471.

⁶⁸ GŞS. 16/107.

⁶⁹ GŞS. 13/209.

⁷⁰ GŞS. 170B/135.

⁷¹ GŞS. 10/189.

⁷² GŞS. 10/58; Benzer davalar için bkz. GŞS. 10/153, 10/269,10/342.

babasına teslim ettiğini, nafaka ile ilgili bir davası olmadığını tescil ettirmişti.⁷³ 28 Ekim 1603 tarihinde de Şehreküstü mahallesinden Fatma, kocası berber Mehmed'in kendisini iki küçük kızıyla bırakıp gittiğini söylemiş ve kızları için nafaka talep etmişti. Mahkeme bu iki kız çocuğuna günlük 2'şer pare nafaka tayin etmişti.⁷⁴ Gerek kocaları tarafından terk edilen, gerek boşanan ve gerekse herhangi bir kan bağı olmadan kimsesiz çocukları yanına alan kadınların nafaka taleplerinin mahkeme tarafından onaylanması, kadınların yaşadıkları ekonomik sıkıntıları bir nebze de olsa hafifletmiş olmalıydı.

Miras Davaları

Osmanlı Devleti'nde miras taksim işleri mahkemede kadının gözetiminde yapılmaktaydı. Ancak mahkemede miras taksiminin yapılabilmesi için ölen kişinin varislerinden bu yönde bir talebin olması gerekiyordu.⁷⁵ Bu yüzden Ayntab'da ölen herkesin miras taksiminin yapıldığı söylenemez. Ayntab mahkemesine miras için resm-i kısmet adında bir ücret ödeyerek başvuran kadınlar, genellikle ölen kocalarının ya da yakınlarının terekelerinden kendi hisselerini almak istemişlerdi. 17 Mart 1635'te Ammi mahallesinden Melek bint-i Hüseyin mahkemeye gitmiş ve ölen kocası İbrahim'in zimmetinde kalan 50 guruş mehr-i muahhiri ile kendisine isabet eden hissesini kocasının kız kardeşi Sare'den talep etmişti. Mahkeme yaptığı inceleme sonunda Melek hanımın hissesinin ve mehrinin teslimine karar vermişti.⁷⁶ 10 Temmuz 1618'de Tıslaki mahallesinden Tatar Hatun, vekili Ahmed Çavuş aracılığıyla ölen kocasının zimmetinde kalan mehr-i muahirini ve diğer mallarından olan 500 guruşluk hissesini Oğlu İbrahim'den teslim almış ve başka davası kalmadığını beyan etmişti.⁷⁷ Benzer şekilde 18 Ekim 1603'te Feride'nin kocasının terekkesinden 100 altın mehr-i muahirini almak için görüncesi Renşe? ile 7 Nisan 1621'de Kerime'nin kocasının zimmetinde kalan hakkını almak için kayını Ömer ile⁷⁸ yaşadığı sorunlar ve mahkemede bu sorunları çözme çabaları Ayntablı kadınların miras hakları için verdikleri mücadeleye örnek teşkil etmektedir. Bu örnekler kadınların kısıtlı olan mülk edinme yollarından biri olan mirasla ilgili yaşadıkları sorunlar karşısında sessiz kalmak yerine, en yakın akrabalarını bile mahkemeye şikâyet etmekten kaçınmadıklarını göstermektedir. Bu durum günümüzde mirastan mahrum bırakılan birçok kadının mal edinme isteklerini aile içerisinde bile dile getiremedikleri dikkate alındığında oldukça anlamlıdır.

Ayntab mahkemesinde kadınlar tarafından açılan farklı miras davaları da görülmüştü. Mart 1646 tarihli davada Kered köyünden ölen Fatma'nın, kocası Ramazan'ın zimmetinde 27,5 guruş mehir alacağı kalmıştı. Ramazan bu borcuna karşılık köyde bulunan tarlasını kızları Devlet ve Rukiye ile oğlu Yakub'a vermiş böylece Fatma'nın mehir alacağı çocukları arasında paylaştırılmıştı.⁷⁹ 12 Mayıs 1617'de Seng-i Tavail mahallesinden Emine, vekili Hüseyin Çavuş aracılığıyla mahkemeye gitmiş ve babasından kendisine miras kalan kölesi Ali'nin hizmet etmediğinden şikâyetçi olmuştu.⁸⁰ Bu davalar bize Ayntablı kadınların yalnızca kocalarından değil ebeveynlerinden kalan miras davalarını da dikkatlice takip ettiklerini ve bu yolla maddi gelir sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.

⁷³ GŞS. 10/223.

⁷⁴ GŞS. 10/190.

⁷⁵ Osmanlı Devleti'nde kadının miras hakkı konusunda bkz. S. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI/1-2 (2007), s. 471-502.

⁷⁶ GŞS. 14/327.

⁷⁷ GŞS. 12/63.

⁷⁸ GŞS. 169/100.

⁷⁹ GŞS. 17/30.

⁸⁰ GŞS. 17/90.

Alacak-Verecek ve Alım-Satım Davaları

Ayntab'da kişiler arası günlük ilişkilerin birer sonucu olarak ortaya çıkan çok sayıdaki alacak-verecek ve alım-satım davasına kadınlar davalı ya da davacı statüsüyle dâhil olmuşlardı. Bu tip belgelerde *deyn* ve *karz* kişilerin zimmetinde sabit olan borça, *hücceti şer'iyeye* ise borç alacaklısı veya vereceklisine mahkeme tarafından verilen belgeye karşılık gelmekteydi. Borç alıp-verme kişiler arasında dayanışma olarak kabul görmüş olsa da verilen borçların geri alınamaması gerilimlere neden olmuş ve bu noktada çok sayıda dava kadınlar tarafından mahkemeye taşınmıştı. 31 Ağustos 1642'de mahkemeye giden Hacı Abdülkadir, Ammi mahallesinde sakin iken vefat eden Osman'dan *karz-ı hasen* cihetinden alacağı 260 guruşun, borca kefil olan Elif'ten alınmasını talep etmişti. Abdülkadir, borcun tahsilini garantilemek için mahkemeye iki de şahit götürmüştü. Şahitlerin şahadetleriyle durum kesinleşmiş ve mahkeme borcun Elif tarafından ödenmesine karar vermişti.⁸¹ 8 Şubat 1605'te mahkemede görülen davada Cevizlice mahallesinden Ahsen bint-i Hasan, Turak adlı kişiye 47 guruş borç vermiş ve bu borcun 12 guruşunu 20 gün içerisinde, geriye kalanını da 4 ay içerisinde alacağına dair hüccet düzenlettirmişti.⁸² Bu örnekler Ayıntablı kadınların şehrin ekonomik faaliyetleri içerisinde dolaylı olarak yer aldığına işaret etmektedir. Burada akla gelen soru kadınların bu tür ilişkilere dâhil olacak paraları nereden bulduklarıdır. Mahkemeye yansıyan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kadınlar, bu paraları ebeveynlerinden kalan miras ya da evlenirlerken kocalarıyla miktarı üzerinde anlaştıkları mehirlerinden elde etmişler ve bu paralar üzerinde tasarruf haklarını kullanarak istedikleri kişilerle borç ilişkilerine girmişlerdi.

Ayıntablı kadınlar, şehirdeki alım-satım faaliyetlerine de dâhil olmuş ve bu türden işler için mahkeme yolunu sıklıkla kullanmışlardı. 28 Temmuz 1635'te Çukur mahallesinden Rahime, kocası Abdalbaki Efendi'den mehri muâhhirine bedel olarak aldığı evini, Mehmed adlı kişiye 410 guruşa satmış, 160 guruşu peşin almış, kalan 250 guruşu vadeye bağlamıştı.⁸³ 31 Ağustos 1629'da mahkemeye yansıyan davada ise Câbi mahallesinden Hüdaverdi, karısı Hüsna'nın mehr-i muahhiri ve iddet nafakasına karşılık mahallede bulunan evini 30 esedi guruşa ona satmıştı.⁸⁴ 7 Şubat 1637 tarihinde İbn-i Kör mahallesinden Cemile Hatun, Telbaşer'e bağlı Buköz mezrasındaki araziyi Hasan Ağa'dan 550 guruşa satın almıştı.⁸⁵ Ayıntablı kadınların mahkeme huzurunda bazen ev⁸⁶ bazen bağ⁸⁷ bazen dükkân⁸⁸ bazen de değirmen⁸⁹ gibi mallar alıp-satmaları onların erkekler kadar olmasa da şehrin bu türden faaliyetlerinde aktif rol aldıklarına işaret etmektedir.

Ayıntab'da toplumda mal ve hizmet ihtiyacı ile arzının doğal sonucu olan ve borçlar hukukunun temel akidlerinden birini teşkil eden icâre akdi ile belirli bir süreliğine belirli bir kâr oranı üzerinden muamele-i şer'iyeye cinsinden verilen borçlarla ilgili davalar da kadınlar tarafından mahkeme gündemine taşınmıştı. Hayk-ı Müslüman mahallesinden Hüsniye, Gelin köyünde bulunan bir kıta sulanabilir arazisini, Kürt Ali'ye senede beş kile buğday vermek şartıyla kiraya vermişti.⁹⁰ 8 Eylül 1635'te Cevizlice mahallesinden İslim, küçük oğlu İbrahim bin Süleyman'ın 8 guruşunu, *onu on iki hesabından* bir sene vâde ile Hasan bin İbrahim'e muameleye vermişti.⁹¹ Ayıntablı kadınların muamele-i şer'iyeye

⁸¹ GŞS. 16/122.

⁸² GŞS. 10/80.

⁸³ GŞS. 14/207.

⁸⁴ GŞS. 13/232.

⁸⁵ GŞS. 15/220.

⁸⁶ GŞS. 15/316; 19/262; 18/180.

⁸⁷ GŞS. 11/39; 11/56.

⁸⁸ GŞS. 20/81; 13/261.

⁸⁹ GŞS. 11/102; 12/41.

⁹⁰ GŞS. 17/128.

⁹¹ GŞS. 14/179.

cinsinden faaliyetlerde bulunmuş olması, onların bu faaliyetin İslâm hukukçuları arasında caiz görüldüğü bilgisinden haberdar olduklarını göstermektedir.⁹²

Hibe-Temlik ve Vakıf Davaları

Hibe, hukuk dilinde özel borç ilişkileri grubunda yer alan ve bir malın karşılıksız başkasına vermeyi ifade eden akdin adıdır. İslâm hukukunda ise ikram ve sevap kastı olmaksızın veya ihtiyaç durumu söz konusu edilmeksizin icap ve kabul ile hayattayken gönüllü olarak yapılan bir temliktir. Karşılıksız olma kaydı hibeyi satımdan, temlik kaydı da âriyet ve karzdan ayırmaya yarar.⁹³ Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından yansıtılan birçok hibe ve temlik davası bulunmaktadır. 1 Ocak 1604'te Ammi mahallesinden Melike, mahkeme huzurunda ölen oğlu Abdi'nin küçük kızı Satı'ya mahallede bulunan iki beyt, iki tabaka, bir küçük ev ve bir mutfaktan oluşan evini, dört kazgân, bir teşt, sekiz sahan, bir don kazgânı, iki halı, iki kilimden oluşan eşyasını ve Dülük Baba'da bulunan 800 tiğek bağını hibe ve temlik etmişti.⁹⁴ 6 Ocak 1609'da Tarla-yi Cedit mahallesinden Halime, mahkeme huzurunda Çağırğan köyünde iki ayrı yerde bulunan sulanabilir tarlalarını, aynı köydeki 500 tiğek bağını, Kilisecik köyündeki 600 tiğek bağını ve Hengâme Hamamı yakınında bulunan dört bâb dükkânını oğlu Halil Çavuş'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁵ Eylül 1646'da Ehl-i Cefa mahallesinden Zeliha, bir çift altın bileziğini, yaftalı gümüş kuşağını, hamamlığını, yeşil kadife kaftanını, 15 yastık, iki bohça, iki döşek ve iki minderini babası Kasım'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁶

Ayntablı kadınlar, kocalarına bazen mihr ve nafakalarını bazen de bir takım eşyalarını hibe ve temlik etmişlerdi. 24 Nisan 1637'de Fatma, kadı huzurunda kocası Ahmed'in zimmetinde olan 100 guruş mehrini hibe ve temlik etmişti.⁹⁷ 15 Şubat 1642'de Seng-i Hoskadem mahallesinden Zemane, mahallede bulunan evini boşaltıp içinde olan üç sahan, bir keçe, bir teşt ve bir leğeni kocası Mahmud'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁸

Ayntablı kadınlar, alacaklarını hibe ve temlik etmek için de zaman zaman mahkemeyi kullanmışlardı. Mart 1648'de Ammi mahallesinde vefat eden Mahmud Beşe'nin kız kardeşi, mahkemeye giderek abisinin İsmail adlı kişiden alacağı olduğunu ve bu paranın kendisine intikal ettiğini belirtmiş ve paranın bir kısmını aldığını kalan 20 guruşu da hibe ve temlik ettiğini söylemişti.⁹⁹ Ayntablı kadınların farklı alanlarda yaptıkları hibe ve temliklerin, onların özünde taşıdıkları yardımseverlik ve cömertlik duygularını bu yolla ifade ettiklerini ve bu duruma mahkeme huzurunda hukuksal bir boyut kazandırdıklarını göstermektedir.

İnsanın hayatta iken yapabileceği en hayırlı işlerden olup ölümünden sonra da adını ve eserini yaşatan vakıf kurma, Ayntab'da önemli bir sosyal olaydı. Vakıf kurmanın temelinde zorlama değil, insanlığa karşı kişisel sorumluluk hissi ve vicdani hizmet duygusu yatmaktadır.¹⁰⁰ Ayntab'da kadınlar tarafından kurulan vakıflar çoğunlukla hayri vakıflardı.¹⁰¹ Kadınlar vakıf kurduklarında ya da bazı

⁹² Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 18.

⁹³ Ali Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 421-422; Abdülkadir Şener, *İslâm Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1984, s. 22.

⁹⁴ GŞS. 10/122.

⁹⁵ GŞS. 11/78.

⁹⁶ GŞS. 17/180.

⁹⁷ GŞS. 15/163. Benzer örnekler için bkz. GŞS.14/181, 14/256, 17/173, 18/164, 18/211, 19/209.

⁹⁸ GŞS. 16/268. Benzer örnekler için bkz. GŞS.10/371, 12/3.

⁹⁹ GŞS. 19/253.

¹⁰⁰ İsmet Kayaoğlu, "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", *Vakıflar Dergisi*, XI (Ankara 1978), s. 49.

¹⁰¹ Ayntab'da kurulan kadın vakıfları hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Kıvrım, *Osmanlı Döneminde Ayntab'da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır Sâhibi Kadınlar)*, Ankara 2017.

mallarını vakfettiklerinde bu işlemleri kadı huzurunda gerçekleştirmişlerdi. 5 Haziran 1619'da İbn-i Şeker mahallesinden Cemile, mahallede bulunan evini vakfederken,¹⁰² 7 Mayıs 1641'de Cabi mahallesinden Sakine Hatun, Emin Dede denilen yerin yakınında bulunan bostanını vakfetmişti.¹⁰³ Vakıf işleri için mahkemeye giden kadınlar çoğunlukla gayrimenkul sahibi ve belirli bir oranda mal varlığına sahipti. Ancak bunun yanı sıra mal varlığına sahip olmayan kadınlar da imkânları dâhilinde vakıf işlerine destek olmuşlardı. 16 Kasım 1629 tarihli kayıta Hacı Fatma adlı bir kadının, on batmanlık pestil kazanını lazım oldukça Ayntab ahalisinin kullanması için vakfetmesi bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁴ Aynı şekilde Mart 1654'te Seng-i Taviil mahallesinden Emine Hatun, bakırdan; iki teşt, dört sini, yirmi iki sahan, altı tepsi, sekiz lenger, bir güğüm, üç kahve ibriği, iki bakır ve bir cam kahve tepsisini, dört hamam leğenini, dört el ibriğini, iki dut kazanını, beş tencere, iki tava, iki süzek, iki saç, altı tas, dört hamam tasını, bir maşrapa, bir mangal, iki kazma ve beş şamdanını vakfetmişti.¹⁰⁵

Ayntab'da mülklerini ya da mallarını vakfeden kadınlar, vakıf şartlarını da kendileri belirlemişti. 26 Nisan 1642'de Cabi mahallesinden Sakine Hatun, ziraat olunan bostanını vakfetmiş ve şart olarak da vakıftan hâsıl olan paradan her gün kendi ruhu için bir cüz okumasını istemişti.¹⁰⁶ Bu ve buna benzer davalar, vakıf kuran kadınların vakıf şartlarını diledikleri gibi oluşturduklarını göstermektedir.

Ekim 1636 tarihli, Emine Hatun ibn-i Süleyman Bey Vakfı'na ait vakfiyedeki ifadelerle bakılırsa Ayntab'da vakıf kuran kadınlar, kendileri hayatta oldukları sürece kendilerinin, öldükten sonra da kızlarının vakfı tasarruf ve zabt edeceklerini şart olarak belirlemeleri, onların kızlarının geleceğini güvence altına alma isteklerinin bir ifadesi olmalıydı.¹⁰⁷

Ayntablı kadınlar, sadece vakıf kurmak ya da çeşitli mallarını vakfetmekle kalmamışlar, ecdatları tarafından kurulmuş ailevi vakıflarda kendi hisselerine sahip olmak için mahkeme aracılığıyla mal ve kazanç edinebilmenin yollarını da zorlamışlardı. Temmuz 1619'da Fatma bint-i İbrahim, ecdadı Memiş'in kurduğu vakıf yerlerinden Leylencik'te bulunan bir kıta dut bostanını ve içinde olan ceviz ağaçlarını zapt eden Mehmed Ali'yi mahkemeye şikâyet etmişti.¹⁰⁸ 22 Ekim 1635'te ise el-Hac Abdî Vakfı'nın evladından olan Rahime Hatun, Müceldi Hamamı yakınında bir miktar vakıf arazisini tasarruf eden Malkoç'u mahkemeye ihbar etmiş ve bu sorunun çözülmesini talep etmişti.¹⁰⁹ Fatma ve Rahime'nin vakıf mallarına zarar veren bu kişileri mahkemeye şikâyet etmelerinin nedeni, ecdatları tarafından kurulmuş vakıflardan elde edilen gelirleri korumaktı. Kadınların bu yollarla mal edinebilmeleri onları hem aile mülküne ve iş idaresine yakınlaştırmış hem de onları mülkün yönetim kademelerinde çeşitli görevlere getirerek aile içerisinde söz sahibi olmalarını sağlamıştı. Böylece ekonomik olarak güçlenen kadınlar, toplumda kendilerini daha fazla var edebilmişlerdi.

Ayntab'da kısıtlı şartlarda servet edinen kadınların¹¹⁰ hayır-hasenat işlerinde bulunmalarının temel nedeni Allah rızasını kazanmak olsa da bu yardım kurumları, zenginlerle fakirler arasında sevgi bağına güçlendirerek sosyal kopmaları engellemişti.

¹⁰² GŞS. 12/299.

¹⁰³ GŞS. 16/140. Benzer kayıtlar için bkz. GŞS.12/173, 15/482, 16/49, 16/176, 18/150, 19/64, 19/277, 170B/189.

¹⁰⁴ GŞS. 13/151.

¹⁰⁵ VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611, s. 67

¹⁰⁶ GŞS. 16/140

¹⁰⁷ "...kendü hayatda oldukça zabt ve tasarrufunda kendi ve vefâtından sonra sâdriye kızı Abi Hatun zabt ve tasarruf edüb ba'de vefâtihâ mezbûre Abi Hatun'un evlâdı ve evlâd-ı evlâdının evlâdı ve in sefele li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn zabt ve tasarruf ideler evlâdı münkâriz oldukdan sonra hâremeyn-i şerifeyn fukarasına vakıf oluna.." Bkz. VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611, s. 50/1.

¹⁰⁸ GŞS. 169/25

¹⁰⁹ GŞS. 15/40

¹¹⁰ 17. Yüzyılda Ayntâb şehrinde servet dağılımları hakkında bkz. Hülya Canbakal, *17.Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 155-123.

Diğer Davalar

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan farklı konulardaki davalar da yansımıştı. Bunların başında hırsızlık davaları gelmektedir. Hırsızlık davalarında kadınlar bazen davacı bazen de davalı konumundadırlar. 31 Mart 1605'te Mehmet, çalınan bazı eşyalarını Fatma bint-i Mehmet'in evinde bulduğunu iddia ederek şikâyetçi olmuştu. Sorgulanan Fatma, eşyaları eve kocası Tanrıverdi'nin getirdiğini söylemişti. Kadı bu ifade üzerine Mehmed'den eşyaların kendisine ait olduğunu ve bunları satmadığını ispatlamasını istemiş, Mehmet bunu ispat edince dava kayıtlara geçirilmişti.¹¹¹ Aynı gün şehir subaşı Abdullah'ın ihzarıyla mahkemeye başka bir hırsızlık davası yansımıştı. Subaşı, Şehreküstü mahallesinden Mustafa'nın evine gece ile girip eşyalarını çalan Tanrıverdi'nin, çaldığı eşyaları karısı Fatma bint-i Mehmed'e bıraktığını söyleyip sorgulanmalarını istemişti. Fatma, kocasının çaldığı eşyaları borcuna karşılık sattığını itiraf edince dava kaydedilmişti.¹¹² Yine aynı gün Döndü adlı kadın, çalınan eşyalarını Fatma bint-i Mehmed'in evinde bulduğunu söylemiş ve şikayette bulunmuştu. Sorgulanan Fatma daha önce olduğu gibi *kocam Tanrıverdi ve şakirdi Tatar bu eşyaları bana getirdiler. Kimin olduğunu bilmezim* şeklinde ifade vermişti.¹¹³ Aynı gün içerisinde farklı üç hırsızlık davasıyla mahkemeye çağrılan Fatma ve Tanrıverdi'ye hangi cezanın verildiği kayıtlara geçmemiş olsa da bu işi organize ve sürekli yaptığı anlaşılan bu çifte muhtemelen İslâm hukukuna uygun bir ceza verilmişti. Zira herhangi bir şüpheye mahal bırakmayan hırsızlıkta had cezası uygulanmaktaydı.¹¹⁴ Bu üç davada da kadı, herhangi bir şüpheye mahal bırakmamak için davacı kişilerden eşyaların kendilerine ait olduklarını ve kimseye satmadıklarını ispatlamalarını istemiş, davacıların iki şahit gösterme ve yemin etmeleriyle dava kayıtlara geçirilmişti.

Ayntab şehrinde kişiler arası ilişkilerden kaynaklı, birçok öldürme, yaralama ve küfür davası mahkeme kayıtlarına yansımıştı. Bu türden davalarda kadınlar bazen davalı bazen de davacı konumunda mahkemeye gitmişlerdi. Kasım 1641'de Tarla-yi Atik mahallesinden Seydi Mehmed'in zimmî Kesber tarafından öldürülmesi davası mahkemeye yansımıştı. Sorgulanan Kesber, *Mehmed benden bir buse isteyüp bana hoş gelmemek ile sol memesinden bıçak ile urup katl eyledim* şeklinde ifade vermişti. Mehmed'in kız kardeşleri Hatice ve Nefise, Kesber'e şeriat hükümlerinin uygulanmasını istemişler ve *zir zimmî akl-i baliğ saadattan Amr'ı alat-ı harb ile katl olunsa şeraite ne lazım gelir? cevab-ı serifinde: kısas olunur* şeklinde ifadeleri içeren fetvayı da mahkemeye sunmuşlardı. Bu dava *şer'en katline mezbûr Hatice ve Nefise'nin talepleri ile hükm ü birle ma vaka' ketb olundu* kaydıyla sonuçlanmıştı.¹¹⁵ Anlaşılan kadı, Kesber'in kısas edilmesinde maktulün mirasçılarının kısası talep etmesi¹¹⁶ şartına uygun hareket etmişti. 12 Ağustos 1620'de ise Esmâ adlı kadın, oğlu İbrahim'in, Ahmed bin Hüseyin tarafından hançer ile öldürülmesinden dolayı keşfi ve Ahmed'in ikrarının sicil olunması talebiyle mahkemeye gitmişti. Keşif sırasında Ahmed, suçunu itiraf etmiş ve kimsenin olayla ilgisinin olmadığını belirterek başka insanların töhmet altında kalmasına mani olmuştu.¹¹⁷

Mahkemede görülen dava türlerinden biri de çoğunlukla subaşı ya da asesbaşlarının ihbarlarıyla açılan yaralama davalarıdır. 7 Ekim 1603'te subaşı ve asesbaşının ihbarlarıyla Ehl-i Cefa mahallesinden Hatice'nin davası mahkemede görülmüştü. Şehreküstü mahallesinden Ahmed, geceleyin Hatice'nin evine girmiş ve kocası Mehmed'i kılıç ile yaralamıştı. Ancak Ahmed durumu inkâr edince yaşadığı mahalle ahalisinin görüşüne başvurulmuş, mahallelinin; *yaramazdır, daima evinde bâde meclisi kurar*

¹¹¹ GŞS. 10/318.

¹¹² GŞS. 10/317.

¹¹³ GŞS. 10/319.

¹¹⁴ Çalan akıllı ve ergen olacak, çalınan başkasına ait bir mal olacak, et, sebze vb. gibi kısa zamanda bozulan mallardan olmayacak, mal muayyen bir miktara ulaşmış bulunacak ve muhafaza altına alınmış bir yerden çalınmış olacak. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, s. 125-126; Cin-Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 225-226.

¹¹⁵ GŞS. 16/27; 16/28; 16/213.

¹¹⁶ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 320.

¹¹⁷ GŞS. 12/96, 12/98.

şeklinde beyanda bulunmalarının ardından olay bir de Hatice'ye sorulmuştu. Hatice'nin *hilâf-ı şer' söz söyledi, gece evime geldi* demesiyle dava kaydedilmişti.¹¹⁸ 5 Ekim 1646'da Çukur mahallesinden Hasan, aynı mahallede yaşayan Kayalı ve annesi Zeliha'yı kafasını öldürme kastıyla yardıkları gerekçesiyle mahkemeye vermişti. Mahkeme, kadınların durumu inkâr etmesiyle mahallelinin görüşüne başvurmuş, mahalle ahalisinin; *Kayalı ve validesi Zeliha daima fitne ve fesattan hali değildir, kapuları önünden daima kavga ve fesad eksik olmaz. Zeliha ve Kayalı bazen namâhrem yerlerini açarak hilaf-ı şer' hareket ederler. Zeliha bazen kızlarının önüne düşerek namâhrem yerlere gider* şeklinde beyanatta bulunmasıyla dava kaydedilmişti.¹¹⁹ Her iki yaralama davasında davalıların hal soruşturmasında mahallenin beyanına başvurulmuş olması dikkat çekmektedir. Nitekim Osmanlı şehirlerinde mahallelinin kişiler hakkında verdikleri olumlu ya da olumsuz ifadelerin mahkemede belirleyici olduğu bilinmektedir.¹²⁰ Ayntab mahkemesine kocaları tarafından şiddet gören kadınların açtığı davaların sayısı da oldukça fazladır. Bu tür davalarda koca çoğunlukla bu davranışı tekrarlamayacağına mahkeme huzurunda söz vermiş, kadı da bu konuda kocayı tembih etmekle yetinmişti.¹²¹

Ayntab mahkemesinde kadınların kavga ve küfür davaları da görülmüştü. Ağustos 1628'de Hacer köyünden Rahime, aynı avluyu paylaştığı komşusu Ümmügülsüm ile kavga etmiş, kavga sırasında dayak yediği için onu mahkemeye vermişti.¹²² 19 Eylül 1633'te Dülük köyünden Server bint-i Osman mahkemeye gitmiş ve kendisine *kahpe* diyerek küfür eden Osman'ı şikâyet etmişti. Mahkemeye çağrılan Osman, durumu inkâr edince Server'den şahit istenmiş o da iki şahit götürerek söylediklerini doğrulamış ve davanın kayıtlara geçmesini sağlamıştı.¹²³ Bu türden kavga ve küfür olaylarında suçlulara nasıl bir cezanın verildiği belirtilmeden davalar olduğu gibi kaydedilmişti. Ancak, bu türden davalarda herkese aynı cezanın verilmediği, cezanın küfrün ve kavganın durumuna göre farklılık gösterdiği düşünülmektedir.

Ayntab mahkemesinde yapılan vâsi atamaları, kadınların mahkemede görünür olduğu dava türleri arasındaydı. Anneleri ölen çocukların miras işlerine babaları bakarken, babaları ölen çocukların bakım ve gözetimi konusunda öncelikle çocukların hayatta olan annelerinin tercih edilmiş olması dikkat çekicidir.¹²⁴ Ebeveyn ölümünden sonra onlardan kalan her türlü malın sorumluluğunu yüklenen kadın vâsiler, ebeveynler zamanından kalan alacak-verecek sorunlarına, çocukların büyütülüp beslenmesi işlerine bakmış ve vâsi olduğu kişilerin yararına olacak bütün işleri gayretle takip etmişlerdi. 1 Ocak 1604'te mahkemede görülen davada, babası ölen Satı'ya annesi Halime vâsi atanmıştı. Halime vâsiliği hasebiyle kızının bütün işlerini yürütmüştü.¹²⁵ Ayntab'da yaygın bir uygulama olduğunu mahkeme kayıtlarından anladığımız vâsilik pratiği sayesinde yetim, öksüz, kimsesiz, bakıma muhtaç ve ilgisiz kalan çocukların bütün tehlikelere karşı korunmaları hedeflenmiştir.

Sonuç

Osmanlı kadınının toplumda ve sosyal hayattaki konumu tartışılmalı meselelerden olmuştur. Bu konuda son zamanlarda şer'îyye sicilleri ve tereke defterleri esas alınarak ortaya konulan çalışmalar, Osmanlı kadını hakkında oluşmuş bazı önyargıların yıkılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Yapılan

¹¹⁸ GŞS. 10/156.

¹¹⁹ GŞS. 17/189.

¹²⁰ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2009), s. 231-255; İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, 63 (Güz-2012), s. 31-54.

¹²¹ GŞS. 15/121, 17/2, 15/209, 15/262,168/103, 170B/171.

¹²² GŞS. 162/270.

¹²³ GŞS. 15/83.

¹²⁴ GŞS. 10/60, 10/87, 16/92, 20/9.

¹²⁵ GŞS. 10/122.

bu türden çalışmalar, kadınların toplumsal hayatın neredeyse bütün alanlarına nasıl katıldığını, seslerini nasıl duyurduklarını daha iyi anlamaya da vesile olmuştur.

17. yüzyılın ilk yarısında Ayntab şehrinde yaşayan kadınların mahkemede hak arama pratiklerini konu alan bu çalışmada; kadınlara ait dava kayıtları gözden geçirilmiştir. Bu kayıtlara göre kadınların daha ziyade evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alacak-verecek, alım-satım, hibe-temlik ve vakıf gibi çeşitli konularda İslâm hukuku kuralları çerçevesinde hak arama mücadelesi verdikleri tespit edilmiştir.

Ayntab mahkemesi herhangi bir sınırlama ve ayırım olmaksızın bütün kadınlara açıktı. Mahkemeye başvuran kadınlar istediklerinde bizzat kendileri, istediklerinde vekil tayin etmek suretiyle davalarını takip edebilmişlerdi. Mahkemede temsiliyet kararında, toplumsal ve ailesel faktörler etkili olsa da birçok kadının bu kararı vererek bizzat mahkemede hazır bulunması aslında kendisini var etme adına gösterdiği en büyük toplumsal itiraz olarak kabul edilmelidir. Kadınların bu itirazı aynı zamanda onların mahkemeye duydukları güvenin bir göstergesiydi.

Ayntab'da belirli kurallar dâhilinde, gelenek ve göreneklere uygun yapılan evlilikler, nikâh akdiyle resmileştirilmişti. Bu dini akdin mahkemelerde kadı huzurunda gerçekleştirilme zorunluluğu olmamasına rağmen Ayntablı kadınlar, bu işlemlerini mahkemede tescil ettirmişlerdi. Tescil işlemi sırasında kocaları tarafından kendilerine verilen mehir miktarlarını da mutlaka kaydettirmişler böylece evlilik sırasında karşılaşılabilecekleri olumsuz durumlar için bir delil elde etmişlerdi.

Osmanlı toplumunda, İslâm hukukuna uygun şekilde toplumun temel yapısı olan aileye özel bir önem verilmiş, sürekliliği esas alınmış ve boşanma hakkı daha ziyade erkeğe tanınmıştı. Bu durum kadınlar açısından ciddi zorluklara yol açsa da Ayntablı kadınlar, evlenme sırasında yaşadıkları problemlere mahkeme aracılığıyla çözüm aramışlardı. Kadınlar kendilerine kötü muamele eden ve şiddet uygulayan kocalarını mahkemeye şikâyet ederek ya onları bu davranışlarından vazgeçirmeye ya da şarta bağlı boşanma yolunu açmaya çalışmışlardı. Bu çabada başarılı olmadıklarında ise yaşayacakları ekonomik sıkıntıları göze alarak kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini anlaşmalı boşanma (muhâla) yoluyla bitirmişlerdi. Muhâla türü boşanmalarda bütün haklarından vazgeçmiş olsalar da diğer boşanma türlerinde İslâm hukukunun kendilerine verdiği haklardan yararlanabilmek için hukuksal mücadele vermişler, kocalarının üzerindeki mehir ve diğer bütün haklarını almışlar, bakımını üstlendikleri çocukları için günlük nafaka, kendileri için de iddet nafakası tayin ettirmişlerdi. Hukuk sisteminde hem anlaşmalı hem de diğer boşanmalarda durum mahkemede tescile ihtiyaç duymasa da Ayntablı kadınlar mahkeme ücreti ödemeyi göze alarak ileride boşandıkları kocalarının olası hak iddialarını bertaraf etmek için durumlarını kayıt altına aldırılmayı tercih etmişlerdir.

Ayntablı kadınlar ayrıca miras, alım-satım, alacak-verecek, hibe-temlik ve vakıf işleri dolayısıyla mahkemeyi sıklıkla kullanmışlardı. Özellikle İslâm hukuku kurallarına göre babalarından, akrabalarından ve kocalarından kendilerine kalan mirasları almak için çoğunlukla yakınlarını mahkemeye şikâyet etmişlerdi. Günümüzde geleneksel birçok toplumda kadına miras verilmediğinde bunu dile bile getiremezken, 17. yüzyılın ilk yarısında Ayntab'da yaşayan kadınların miras konusunu mahkemeye taşınmaları ve kendilerine düşen payı alana kadar bütün mekanizmaları zorlamaları oldukça önemlidir. Miras yoluyla edindikleri servet, kadınların şehrin sosyal ve iktisadi hayatına daha etkin katılmalarına yardımcı olmuş, kadınlar miras kalan malları üzerinde tasarruf haklarını kullanarak bu malları diledikleri şekilde satabilmiş, borç verebilmiş ve vakıflar kurarak toplumda sınıfsal kopmaları engellemeye katkı sunabilmişlerdi.

Osmanlı toplumu içerisinde küçük bir örnek sayılabilecek Ayntablı kadınların mahkemede hak arama serüvenleri, şüphesiz Osmanlının bütününü ifade edecek durumda değildir. Ancak kayıtlara yansımış mücadelelerinin; var olan değerleri pekiştirmede, yakın çevrelerinde ve üst kurumlar

karşısında değişim sağlamada itici güç oluşturduğu aşikârdır. Ayntab özelinde elde edilen bulgular, kadınların toplumsal yaşama nasıl katıldıklarını, kendilerini nasıl kabul ettirdiklerini, ne düzeyde hukuksal bilgiye sahip olduklarını ve seslerini hangi kanallar aracılığıyla duyurduklarını anlamada bir pencere aralamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri (GŞS)

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 162, 167, 168, 169, 170A, 170B.

VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Acar, H. İbrahim, "İddet", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 466-471.

Acar, İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000.

Akgündüz, Ahmed, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XIV (2009), s. 13-48.

Aktan, Hamza, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 396-433.

Akyılmaz, S. Gül, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI/1-2 (2007), s. 471-502.

Altınöz, İsmail, "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146.

Altınöz, İsmail, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.

Atar, Fahrettin, "Nikâh", *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 112-117.

Aydın, M. Âkif, "İslâm Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 1-24.

Aydın, M. Akif, "Mehir", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 389-391.

Aydın, M. Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Terfik", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1985), s. 1-12.

Aydın, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yay., İstanbul 1985.

Bardakoğlu, Ali, "Hibe", *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 421-426.

Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yay., İstanbul 2003.

Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), s. 575-621.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, c. 2, İstanbul 1968.

Canbakal, Hülya, *17.Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009.

Cin, Halil- Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 2003.

Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976.

Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, II, İstanbul 1996.

- Çakır, İbrahim Etem, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1 (2010), s. 1-17.
- Çakır, İbrahim Etem, "Ayntab Şehrinde Dulkadirli İzleri", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, (29 Nisan- 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş), Kahramanmaraş 2012, s. 63-74.
- Çakır, İbrahim Etem, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, 63 (Güz-2012), s. 31-54.
- Çakır, İbrahim Etem, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 387-413.
- Çalışkan, Adem, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVIII/IV (2019), s. 1556-1573.
- Çınar, Hüseyin, "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 267-297.
- Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1974.
- Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay., İstanbul 2000.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 282-285.
- Faroqhi, Suraiya, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.
- Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Devlet, Toplum ve Mahkeme", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 73-81.
- Gaziantep İl Yıllığı 2002*, Gaziantep Valiliği, Ankara 2002.
- Gerber, Haim, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), s. 231-244.
- Gürhan, Veysel, "18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İTOBİAD*, 6/3 (2017), s. 1644-1664.
- İlgürel, Mücteba, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28-29 (1974), s. 123-166.
- Jennings, Ronald, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 16 (2-3), 1973, s.168-216.
- Jennings, Ronald, "The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630", *International Journal of Women's Studies*, 3 (1980), s. 559-582.
- Jennings, Ronald, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 18 (1), 1975, s. 53-114.
- Jennings, Ronald, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21 (3), 1978, s. 225-293.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, İstanbul 1974.
- Kaya, Süleyman, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

-
- Kayaoğlu, İsmet, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, *Vakıflar Dergisi*, XI (Ankara 1978), s. 49-55.
- Kıvrım, İsmail, “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla‘a ve Tefrîk)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 371-400.
- Kıvrım, İsmail, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2009), s. 231-255.
- Kıvrım, İsmail, *Osmanlı Döneminde Ayntâb’da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır Sâhibi Kadınlar)*, Ankara 2017.
- Koçak, Zülfiye, “Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600-1650)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 417-435.
- Koçak, Zülfiye, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44 (2010), s. 291-305.
- Koçak, Zülfiye, *Ayntap Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.
- Marcus, Abraham, “Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo”, *JESHO*, 26/2 (1983), s. 137-163.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991.
- Özdeğer, Hüseyin, “Gaziantep”, *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 466-469.
- Özdeğer, Hüseyin, “XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep’in Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1982, s. 20-91.
- Özdeğer, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II. İstanbul 1993.
- Pamuk, Bilgehan, “Dulkadir Beyliği Zamanında Ayntâb”, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, (29 Nisan- 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş), Kahramanmaraş 2012, s. 75-90.
- Pamuk, Bilgehan, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Pamuk, Bilgehan, “Conditional Divorce in the Ottoman Society: A Case from the Seventeenth-Century Erzurum”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2008), s. 111-122.
- Savaş, Saim, “Fetva ve Şer‘iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 504-547.
- Schact, Joseph, “Nikâh”, *İA*, c. 9, s. 257-261.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Matbaası, Ankara 1959.
- Sevim, Ali- Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995.
- Sünen-i Ebû Dâvud Tercümesi, Kitâbu't-Talâk Bâbu fî Kerâhiyyetu't-Talâk*, 2178 Nolu Hadis, c. 2, (Çev. Ahmet Necati Yenieli-Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay., İstanbul 2017.
- Şener, Abdülkadir, *İslâm Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1984.
- Tucker, Judith, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.
-

Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969.

Turan, Şerafettin, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1631 Tarihli Bir İdari Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 201-232.

Yıldırım, Recep, *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir 1996.

Yılmazçelik, İbrahim, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakır Şer'iyeye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90 (Haziran 1994), s. 40-62.

Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 8-11.

Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994.
